

УДК 008:303.094.4+930.85(477.73)"17/20"Аркас

Ольга Чеботаєва (м. Миколаїв)

М. М. АРКАС: АСПЕКТИ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

Здійснюється спроба культурологічного аналізу особистості М. М. Аркаса. Уточнюється зміст категорії «просвітництво», що інтегрально виражає сутність соціокультурної місії М. М. Аркаса. Значна увага приділяється ролі родинно-династичної традиції як чинника концентрації духовної і творчої енергії. Аналізуються історичні прояви греко-української культурної взаємодії як один з плідних векторів аккультурації на півдні України.

Ключові слова: М. М. Аркас, аркасознавство, династія Аркасів, культурна ідентичність, культурна спадщина, культурний ресурс, просвітництво, Миколаїв, Миколаївщина, регіоналістика.

Olga Chebotaieva

M. M. Arkas: aspects of cultural identification

The article contains an effort of culturological analysis of personality of M. M. Arkas. It globally determines the system of culturally indentifying criteria of this outstanding social and cultural phenomenon of Mykolaiv Region and Southern Ukraine. The content of the category «enlightenment» is specified. This category integrally expresses the essence of social and cultural mission of M. M. Arkas. Much attention is also paid to the role of family-dynastic tradition as a factor of spiritual and creative energy accumulation. M. M. Arkas is depicted as a representative of the unique ancestral line, five generations of which for the past 125 years took the most active part precisely in those aspects of Mykolaiv and Southern Ukraine's life, which determined the regional cultural distinguishing features.

The article analyzes the historical demonstrations of the Greek-Ukrainian cultural interaction as one of the productive vectors of acculturation in the south of Ukraine. It is noted that this phenomenon formed both «the Greeks with Ukrainian soul» and the Ukrainians with the Hellenistic worldview. An invaluable merit of the latter was their compatriots' inclusion to ancient heritage, which was and still remains the primary source of forms and meanings of European culture. The author concludes that the personality, creative and public activity of M. M. Arkas are reflecting a number of typical regional social and cultural tendencies. On the other hand, M. M. Arkas represents a rare (both now and always) type of personal and family enlightenment selfless devotion. From this angle, he is a moral benchmark not only for the local community, but for the nation as a whole.

Key words: M. M. Arkas, Arkas Studies, Arkas dynasty, cultural identification, cultural heritage, cultural source, enlightenment, Mykolaiv, Mykolaiv Region, Regional Studies.

Ольга Чеботаєва

Н. Н. Аркас: аспекты культурной идентификации

Осуществляется попытка культурологического анализа личности Н. Н. Аркаса. Уточняется содержание категории «просветительство», интегрально выражающей сущность социокультурной миссии Н. Н. Аркаса. Значительное внимание уделяется роли семейно-династической традиции как фактора концентрации духовной и творческой энергии. Анализируются исторические проявления греко-украинского культурного взаимодействия как одного из продуктивных векторов аккультурации на юге Украины.

Ключевые слова: Н. Н. Аркас, аркасоведение, династия Аркасов, культурная идентичность, культурное наследие, культурный ресурс, просветительство, Николаев, Николаевщина, регионалистика.

2018 рік проголошено ЮНЕСКО роком культурної спадщини в Європі. Акція мотивується складними процесами сучасного соціально-культурного розвитку, серед яких однією з перспективних тенденцій вважається розвиток так званих креативних індустрій. Останні

становлять сьогодні єдино можливий засіб протистояння негативним, нівелюючим впливам глобалізації, оскільки базуються виключно на оригінальних, автентичних культурних ресурсах конкретного регіону¹. Найціннішими з цих ресурсів завжди були, є і будуть творчі

¹ Вахович І. Розвиток креативних індустрій: регіональний вимір: Монографія / І. Вахович, О. Чуль. – Луцьк: Вежа-Друк, 2014. – С. 13, 44, 67, 78–85.

особистості, що забезпечують культурний поступ суспільства. До вказаної категорії персоналій Миколаївщини, безперечно, належить Микола Миколайович Аркас – видатний культурний і громадський діяч другої половини ХІХ – початку ХХ ст., справжній патріот рідного краю і України. Формальним приводом до написання даної статті став ювілей – *165-та річниця з дня народження М. М. Аркаса (1853–1909)*, який припав на січень поточного року, а неформальним – потреба у розкритті та визначенні аркасівського феномену саме в категоріях культурології, оскільки до теперішнього часу життя та творчість М. М. Аркаса досліджувалися переважно методами історичної науки та музикознавства.

В радянські часи ім'я та творча спадщина М. М. Аркаса знаходились під досить жорстким ідеологічним табу. Поодиноким виключенням становило монографічне дослідження Л. С. Кауфмана, присвячене творчому доробку М. М. Аркаса як композитора. Симптомом майбутніх позитивних змін став вихід в світ в 1990 р. факсимільного видання «Історії України–Русі» М. М. Аркаса з розлогою передмовою та змістовними коментарями В. Г. Сарбея². За часів незалежної України аркасознавство перетворилось на окремий напрям досліджень в українознавстві та краєзнавстві Миколаївщини. Цей напрям представлений численними статтями, матеріалами конференцій, дисертаціями та найгрунтовніше – комплексними монографіями В. П. Шкварця³ і Т. В. Березовської⁴. В останній час з'явилися історіографічні дослідження аркасіани, в яких системно аналізується весь науковий доробок, присвячений життєдіяльності і творчій спадщині М. М. Аркаса⁵.

Констатуючи наявність великої кількості наукових публікацій з аркасознавства, відзначимо, що абсолютна більшість з них написана саме істориками. Одним із шляхів подальшого розвитку даного наукового напрямку та розкриття нових граней в основному об'єкті його досліджень може бути використання методів і категоріального апарату інших соціально-гуманітарних дисциплін. Зокрема, назріла потреба у здійсненні спеціалізованого культурологічного дослідження аркасівського феномену.

Метою нашої роботи є комплексне визначення системи культурно-ідентифікуючих параметрів, що характеризують особистість, творчість, середовище перебування й оточення М. М. Аркаса як видатне явище соціокультурного розвитку Миколаївщини й півдня України та як потужний регіональний культурний ресурс.

Прагнучи найповніше й цілісно відобразити харизматичність особистості М. М. Аркаса, багатогранність його творчої та громадської діяльності, автор монографічного аркасознавчого дослідження В. П. Шкварець визначає свого героя як видатного українського історика і талановитого композитора, етнографа і фольклориста, поета і педагога⁶. Між тим, в жодній із зазначених сфер діяльності М. М. Аркас не був професійним функціонером. В 1870–1875 рр. він навчався в Одесі на природознавчому відділенні фізико-математичного факультету Новоросійського університету⁷. Після закінчення університету служив в канцелярії військово-морського відомства в Миколаєві. В 1880 р. завершив військову службу на флоті й до 1895 р. обіймав посаду мирового судді. В грудні 1899 р.

² Аркас М. М. Історія України–Русі / М. М. Аркас; вступ. сл. і комент. В. Г. Сарбея. – Факс. вид. – Київ: Вища шк., 1990. – 456 с: іл.

³ Шкварець В. П. Микола Миколайович Аркас: життя, творчість, діяльність: Монографія / В. П. Шкварець. – Миколаїв–Одеса: Тетра, 2002. – 260 с.: іл.

⁴ Березовська Т. В. Історичний портрет роду Аркасів: Монографія / Т. В. Березовська. – Миколаїв: Вид-во МДАУ, 2006. – 215 с.

⁵ Авраменко О. І. Про монографічні, дисертаційні дослідження та навчальні посібники з Аркасіани / О. І. Авраменко, В. П. Шкварець // Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В. О. Сухомилинського: Зб. наук. праць. – Вип. 3.37(105). – Сер. «Історичні науки». – Миколаїв: МНУ ім. В. О. Сухомилинського, 2014. – С. 174–176.; Ляшук Ю. А. Історіографія Миколи Миколайовича Аркаса в контексті життєпису творчості та діяльності: Монографія / Ю. А. Ляшук, В. П. Шкварець; за ред. В. П. Шкварця. – Миколаїв: Іліон, 2012. – 136 с.; Полухіна О. М. Перша дисертація на аркасівський сюжет / О. М. Полухіна // Слов'янський альманах. – Миколаїв: ПСІ КСУ, 2004. – С. 82–83.

⁶ Шкварець В. П. Микола Миколайович Аркас... – С. 4, 9, 16.

⁷ Ляшук Ю. А. Історіографія Миколи Миколайовича Аркаса... – С. 32.

М. М. Аркасу присвоєно чин статського радника, в якому він і закінчив свою службу кар'єру, що тривала 24 роки⁸. Отже, та діяльність, за яку М. М. Аркас найбільше поцінується сьогодні, не була пов'язана з виконанням службових обов'язків й, з чисто формальної точки зору, могла б бути визначена аматорською або культурно-дозвіллевою, в якій наш славетний земляк піднявся до її вищого, творчого рівня.

Найважливішим творчим доробком М. М. Аркаса, яким він збагатив скарбницю української культури, вважаються:

- а) опера «Катерина» – перша в історії музичного мистецтва опера на шевченківський сюжет (прем'єра відбулася в Москві 1899 р.);
- б) книга «Історія України–Русі» – перший системний виклад історії України в популярній формі та ще й українською мовою (видана в Петербурзі 1908 р.).

Власне на цьому маємо завершити укладання М. М. Аркаса в жорсткі градації рівнів культурно-дозвіллевої діяльності й перейти до аспектів духовності як соціокультурної характеристики, оскільки при всьому творчому характері музично-композиторської та історико-публіцистичної праці М. М. Аркаса збуджуючим мотивом його діяльності була зовсім не власна творча самореалізація. Цей мотив слід шукати в царині високої етики й визначати поняттями «покликання», «служіння» (до самопожертви) справі просвіти й формування національної самосвідомості свого народу. В одному з листів про сенс своєї роботи над оперою «Катерина» сам М. М. Аркас писав, наприклад, наступне: «Може вона [опера – Авт.] й не справдить сподівання, якого б ждалося, бо до творів Великого нашого Тараса не моїй би слабій музиці брязчати, але осмілюся і я свого додати, щоб пісня його ширилась між нашим людом, щоб бачили вони те, що тяжко і болісно накіпало на його серцеві і вилилось у стиху могутнім. Я бачив, як «Кате-

рину» ставило товариство М. Л. Кропивницького у Москві і Миколаєві, я сльози бачив, чув і плач і більше нічого не бажаю!»⁹.

За нашим глибоким переконанням, поняття «просвіта», «просвітник», «просвітництво» найточніше інтегрально визначають сутність тієї соціокультурної місії, якій присвятив своє життя М. М. Аркас. Тут принципово важливо внести певні уточнення в термінологічний апарат і зауважити, що поняття «просвітництво» не є смисловим замінником освітництва, хоча й передбачає освіту обов'язковою умовою сучасної культури. Для освіти самоцінним виступає «раціо», логіка, інтелект. В ній теоретична модель людини відсторонюється від святості, живого струму крові, емоцій, природи й провокує «легку вагу» людини як гносеологічної чи функціонально спеціалізованої істоти. В той же час, для просвітництва не сама «рація» (раціональність, прагматизм) виступає зосереджуючим центром діяльності, а глибинний смисложиттєвий контекст з усіма його людиномірними зарядами, освяченістю та ціннісною насиченістю¹⁰.

І освіта, і просвіта включають момент розповсюдження знань. Але освіта робить це як формальний соціальний інститут, підлеглий безпосередньо владним структурам і заданим ними параметрам. Просвіта ж розповсюджує знання через створення атмосфери неформального спілкування та особливого пафосу, що пов'язані з духовно-емоційним обміном, збудженням власної перцепції тих, серед кого розповсюджуються знання. Вказана обставина є чинником перетворення знань у духовні компоненти реципієнтів, вона породжує ефект співпричетності і співтворчості. Чим більшим є міжособистісний і чим меншим інституціональний параметр творчого середовища, тим більшими є його потенційні креативні можливості. Невипадково в історії культури максимальні творчі вияви зустрічаються саме в художніх або просвітницьких подвижницько-меценатських осередках¹¹.

⁸ Ляшук Ю. А. Історіографія Миколи Миколайовича Аркаса... – С. 34.

⁹ Цит. за: Ульяновський В. І. Українська справа в житті Миколи Аркаса / В. І. Ульяновський // Бібліотечка українознавства для вчителя: Науково-методичний вісник. – Миколаїв: [Б. в.], 1993. – С. 16.

¹⁰ Соболев П. П. Просвітництво як феномен культури / П. П. Соболев // Просвітницька справа родини Аркасів: Науково-методичний збірник – Миколаїв: ПСІ КСУ, 2002. – С. 4.

¹¹ Соболев П. П. Просвітництво як феномен культури... – С. 5, 7–9.

Для М. М. Аркаса первинним таким осередком виступала його родина, яка розумілася ним в більш широкому контексті, ніж це було і є в житті багатьох інших людей. Адже М. М. Аркас є представником по-своєму унікального регіонального культурологічного явища – цілого родинного клану, п'ять поколінь якого близько 125 років (майже від самого заснування міста і до встановлення тут радянської влади) були нерозривно пов'язані і з Миколаєвом, і з півднем України. Причому представники всіх п'яти поколінь брали безпосередню й найактивнішу участь саме в тих аспектах життя краю, де формувалася його особлива інтелектуальна, інформаційна, духовна аура або, інакше кажучи, де визначалася регіональна культурна специфіка. Загальна атмосфера сім'ї Аркасів, її спадкоємна традиція служіння суспільним інтересам на державній посаді або ж на ниві громадської культурно-просвітницької діяльності утворювала кумулятивний ефект: вона забезпечувала високий рівень концентрації духовної і творчої енергії, що трансформувалася в продуктивні менеджерські або креативні просвітницькі і культурні проекти. Іншого культурологічно-династичного прикладу, подібного до аркасівського, в нашому регіональному соціокультурному просторі годі й відшукати. Усвідомлення себе складником цілісного родового організму з такою невід'ємною спадковою ознакою, як почуття морального та громадського обов'язку, для багатьох Аркасів було важливим фактором, формуючим особистість та визначаючим її культурну ідентичність.

Засновником династії Аркасів в Миколаєві став 28-літній грек Андреас (в українській транскрипції – Андрій Емануїлович Аркас, 1766–1825), який вимушено емігрував зі своєї батьківщини разом із 17-річною дружиною Асиміною та однорічним сином Захарієм, уникаючи репресій за участь в антитурецькій визвольній боротьбі¹². В 1794 р. молода родина Аркасів пристала до необжитого ще інгульського берега, де кількома роками раніше були

закладені судноверф (1788 р.) і нове місто при ній (1789 р.). Основним багатством Андреаса, з яким він прибув до Миколаєва (звісно ж, крім родини) була його освіта, здобута в одній із шкіл Константинопольського патріархату. Сьогодні цей чинник прийнято визначати терміном «людський капітал». Андреас Аркас вільно володів дванадцятьма мовами, хоча в перші роки перебування в Миколаєві заробляв на життя торгівлею в маленькій овочевій крамниці. Після відкриття в місті Чорноморського штурманського училища А. Е. Аркас викладав там мови та історію. Згодом він обійняв посаду головного перекладача при штабі Чорноморського флоту й «побіжно займався археологією»¹³.

Вказане хобі перетворилося на спадкове захоплення всіх наступних поколінь Аркасів аж до моменту їхнього виїзду з Миколаєва в еміграцію в 1919 р. Характерний для XVIII–XIX ст. загальний інтерес освіченої публіки до феноменів античної спадщини у миколаївських Аркасів примножувався їхньою генетичною пам'яттю. Від Андрія Емануїловича наступні покоління Аркасів перейняли знання своєї генеалогії, підтвердженої історичними фактами, починаючи з Візантії X ст., але усною традицією укоріненої в давньогрецькій міфологічній часі¹⁴. Тому всім поколінням миколаївських Аркасів (М. М. Аркасу також) був притаманний потяг до античних пам'яток не лише як до загальноновизнаної основи європейської культури і цивілізації, а й як до власного історичного коріння.

Старшому сину А. Е. Аркаса – Захарію Андрійовичу (1793–1866) – випускнику Чорноморського штурманського училища в Миколаєві, морському бойовому офіцеру – в перспективі судилося стати першим доглядачем Херсонеського городища. Мова йде про початок дослідження й музеєфікації розташованого на Гераклійському півострові в межах теперішнього Севастополя давньогрецького міста Херсонес – одного з 7 унікальних об'єктів України, включених до Списку Всесвітньої

¹² Аркас М. М. З родинної хроніки. Поезії. Дума про похід на половців новгород-сіверського князя Ігоря Святославовича у 1185 р. / М. М. Аркас; упоряд. та авт. передм. В. І. Ульяновський. – Миколаїв: [Б. в.], 1993. – С. 34–35.

¹³ Там само. – С. 35.

¹⁴ Аркас М. М. З родинної хроніки... – С. 32–34.; Березовська Т. В. Історичний портрет роду Аркасів... – С. 50–51, 200.

спадщини ЮНЕСКО (23 червня 2013 р.)¹⁵. Результати своїх херсонських розвідок і відкриттів З. А. Аркас опублікував в 1848 р. під назвою «Описание Ираклийского [колишня транскрипція топоніму «Гераклійський» – *Авт.*] полуострова и древностей его» в II томі Записок Одеського товариства історії і старожитностей. Друге видання цієї праці було здійснено окремим накладом в Миколаєві в 1879 р. вже після смерті З.А. Аркаса зусиллями його молодшого брата Миколи Андрійовича Аркаса (1818–1881)¹⁶. *В травні 2018 р. виповнюється 200 років з дня народження цієї досить значимої для історії Миколаєва особистості.*

М. А. Аркас – це молодший син А.Е. Аркаса й батько головного героя нашої статті – М. М. Аркаса. Народився він в Миколаєві 8.05. ст. ст. (або 21.05 н. ст.) 1818 р. – напередодні Миколи Весняного. За православним календарем – це день перенесення мощей Миколая Чудотворця з Мир Лікійських (колишня Візантія, теперішня Туреччина) до м. Барі (Італія). Вказаний збіг для родини Аркасів теж перетворився на важливий культурно-ідентифікуючий фактор. Щира православна релігійність Аркасів й відчуття органічного зв'язку своєї долі з долею міста Святого Миколая призвели до того, що цю сакральну особу Аркаси обрали своїм сімейним покровителем. В кожному наступному поколінні одному з хлопчиків аркасівської родини обов'язково давали ім'я Микола. В подальшому це спричинить таку ситуацію, коли в межах певного історичного періоду в часі і просторі співпадатимуть дві, а то і три особи на ім'я Микола Миколайович Аркас. Іноді це ускладнює справу їх розрізнення, особливо молодими дослідниками-початківцями. Але, за спостереженнями одного з найавторитетніших аркасосзнавців Т. В. Березов-

ської, продовжувачами роду і, одночасно, визначними культурно-історичними діячами ставали саме ті Аркаси, що носили ім'я Миколай¹⁷. На прикладі видатної родини маємо цікаве підтвердження теоретичного положення про те, що культура як соціальне явище, крім всього іншого, є утворенням знаково-символічним¹⁸. В соціокультурному просторі сучасного Миколаєва цю знаковість варто помітити в несподіваному сусідстві скульптурного втілення образу Святого Миколая і мармурових аркасівських левів в самому центрі міста в Каштановому сквері.

М. А. Аркас, як і його старший брат Захарій, закінчив Чорноморське штурманське училище в Миколаєві та зробив блискучу службову кар'єру, пройшовши шлях від юнги до адмірала, Головного командира Чорноморського флоту і портів, військового губернатора міст Миколаєва і Севастополя (1871–1881 рр.). Удостоєний звання почесного громадянина Миколаєва. Безперечно, виконання службових обов'язків обмежувало обсяг вільного часу, який би Микола Андрійович міг присвятити традиційним сімейним захопленням. Але й на його рахунок є здійснення в 1872 р. археологічної розвідки частини давньогрецького міста Ольвія (40 км від Миколаєва). Її результати опубліковані в тому ж році у VIII томі Записок Одеського товариства історії і старожитностей¹⁹. Кілька років поспіль, надсилаючи 26-річному сину Миколі примірник книги З. А. Аркаса про старожитності Херсонеса, поважний адмірал супроводив його наступним листом [мова й пунктуація оригіналу – *Авт.*]: «Милостивый Государь, Николай Николаевич, Предприняв второе издание трудов покойного брата моего, генерал-лейтенанта Захария Андреевича, об Ираклийском полуострове и древностях его, с целью образования особого

¹⁵ Смирнова А. А. Научно-просветительская деятельность Захария Андреевича Аркаса / А. А. Смирнова, И. А. Смирнов // Просвітницька справа родини Аркасів: Науково-методичний збірник. – Миколаїв: ПСІ КСУ, 2002. – С. 11–14.; ЮНЕСКО включила Херсонес в список всемирного наследия [Электронный ресурс] // УНИАН : інформ. агентство. – 2013. – 23 сент. – Режим доступа: <https://www.unian.net/society/834710-yunesko-vklyuchila-hersones-v-spisok-vsemirnogo-naslediya.html>, свободный (дата обращения: 6.03.2018). – Загл. с экрана.

¹⁶ Аркас З. Описание Ираклийского полуострова и древностей его. История Херсонеса / описал З. Аркас. – Николаев: Тип. М. В. Рюмина, 1879. – 29 с. [1] л. портр., [9] л.к.

¹⁷ Березовська Т. В. Історичний портрет роду Аркасів... – С. 10–11, 53.

¹⁸ Чеботаєва О. М. Інформаційно-семіотична концепція культури в регіональних культурологічних дослідженнях / О. М. Чеботаєва // Молодий вчений. – 2017. – № 4.2(44.2) квітень. – С. 89–95.

¹⁹ Березовська Т. В. Історичний портрет роду Аркасів... – С. 181.

фонда, для устроювання, на месте древнего Херсонеса-Таврического, музея христианских древностей Ираклийского полуострова, я, препровождая к Вам, Милостивый Государь, один экземпляр этого труда, полагаю, что Вам будет интересно познакомиться с сочинениями дяди Вашего, касающимися древностей Таврического полуострова. Искренне любящий Вас Н. Аркас*.

У такий спосіб (можемо навіть сказати, що цілеспрямовано) передавалася естафета родинної пам'яті і традицій. Проте, процес інкультурації для кожного нового покоління миколаївських Аркасів відбувався в регіоні, який цілком відповідає поняттю активної етноконтактної зони. Отримання конкретним індивідумом культурних навичок, персональне «входження» в культуру тут було нерозривно пов'язане з процесами аккультурації, тобто взаємодії культур, в результаті якої утворювався принципово новий культурний синтез. Одним з аккультураційних трендів в Північному Причорномор'ї була греко-східнослов'янська культурна взаємодія з системним посиленням в ній українського етнокультурного компонента. Тому представник третього покоління Аркасів у Миколаєві – Микола Миколайович Аркас (1853–1909) увійшов в історію з визначенням – «грек із душею українця». Цей дуже вдалий, як на наш погляд, ідентифікаційний маркер ввів в аркасознавство колись миколаївський, а зараз – київський журналіст і письменник В. О. Жадько²⁰.

Українськість душі М. М. Аркаса формувалась під впливом відповідного соціально-культурного оточення, передусім, під впливом його матері Софії Петрівни, що походила із старовинного козацько-старшинського роду Богдановичів. Почуті від мами українська мова й пісня пробудили глибокий інтерес сина до фольклорного пласта української культури. Естетика народної творчості в органічному поєднанні з оточуючим природним сере-

довищем та спілкуванням з простими селянами родинного маєтку в Богданівці під Миколаєвом потужно впливали на формування духовно-емоційної сфери М. М. Аркаса, розвиваючи в ньому художньо-образне мислення, почуттєвість та співчутливість, схильність до глибокої емпатії. Особистісне захоплення абсолютно переважало в ньому логіку утилітарного раціоналізму. М. М. Аркас обтяжений нормативно-регламентуючими вимогами офіційної служби, прагнув вільної художньо-творчої діяльності. На цей благодатний ґрунт лягло також раннє знайомство з творчістю Т. Г. Шевченка і взаємодія з представниками свідомої української інтелігенції, розпочата М. М. Аркасом ще в Одесі в його гімназично-університетський період життя.

Серед наставників молодого Аркаса часто називають українського композитора і фольклориста П. І. Ніщинського. В аркасознавчих публікаціях постійно згадують його музичну картину з народного життя «Вечорниці» й дотепер незабуту пісню «Закувала та сива зозуля», але уникають при цьому вказати, що П. І. Ніщинський був першим українським професійним перекладачем давньогрецької літератури. В його доробку – україномовні видання «Одиссеї» та «Іліади» Гомера, «Антигони» Софокла. На думку авторитетних літературознавців, навіть І. Франко не досяг рівня П. І. Ніщинського в галузі перекладу античних творів²¹. Крім того, П. І. Ніщинський здійснив єдиний в історії світової літератури переклад «Слова о полку Ігоревім» на класичну давньогрецьку мову гомерівськими «героїчними» гекзаметрами²².

Вище сказане означає, що греко-українська аккультурація, в потоці якої перебував М. М. Аркас, продукувала не лише греків із українською душею, але й українців з елліністичним світовідчуттям. Неоцінимою заслугою останніх було залучення своїх співвітчизників до першоджерела форм і смислів європейської

* Лист вклеєно в примірник книги З. А. Аркаса, що зберігається у відділі рідкісних і цінних видань Миколаївської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Гмирьова.

²⁰ Жадько В. О. Грек із душею українця. Роман-пошук / В. О. Жадько. – Київ: вид. СПД Жадько В. О., 2003. – 384 с.: іл.

²¹ Микитенко Ю. Від «Слова» до «Іліади»: Петро Ніщинський – перекладач: Літ.-критич. нарис / Ю. Микитенко. – Київ: Дія Лтд; 1993. – С. 9, 10, 14.

²² Там само. – С. 22–25.

культури, яким була і залишається антична спадщина. В подальшому цю ж лінію продовжив втілювати вихованій М. М. Аркасом його усиновлений онук – М. М. Аркас-молодший (1898–1980). В умовах вимушеної еміграції він творчо проявив себе і як україніст, і як еллініст, а також як засновник історичної регіоналістики в її південноукраїнському варіанті²³.

Отже, образ М. М. Аркаса належить не лише історичному минулому. Як актуалізований компонент нашої пам'яті і свідомості, він продовжує залишатись невід'ємним складником регіональної культурної спадщини. Особис-

тість, творчість, громадська діяльність М. М. Аркаса відбивають ряд типових регіональних соціокультурних тенденцій. З іншого боку, М. М. Аркас являє собою рідкісний за всіх часів тип персонального й родинного просвітницького подвижництва. В цьому сенсі він є високим моральним орієнтиром не лише для крайової спільноти, але й для всієї нації. Резонансна сила аркасової харизми робить його образ потужним аутентичним ресурсом, що заслуговує на почесне місце в регіональних програмах соціокультурного розвитку.

References

1. Avramenko, O. I., & Shkvarets V. P. (2014). Pro monohrafichni, dysertatsiini doslidzhennia ta navchalni posibnyky z Arkasiany. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnogo universytetu im. V. O. Sukhomlynskoho*, (Vol. 3.37(105)), 174–176. [in Ukrainian]
2. Arkas, Z. (1879). *Opysanye Yraklyiskoho poluoostrova y drevnostei eho. Ystoryia Khersonysa. – Nykolaev: Typ. M. V. Riumyna.* [in Russian].
3. Arkas, M. M. (1993). Z rodynnoi khroniky. Poezii. Duma pro pokhid na polovtsiv novhorod-siverskoho kniazia Ihoria Sviatoslavovycha u 1185 r. Mykolaiv. [in Ukrainian].
4. Arkas, M. M. (1990) *Istoriia Ukrainy–Rusi.* Kyiv: Vyshcha shkola. [in Ukrainian].
5. Berezovska, T. V. (2006). *Istorychnyi portret rodu Arkasiv: Monohrafiia.* Mykolaiv: Vyd-vo MDAU. [in Ukrainian].
6. Vakhovych, I., & Chul, O. (2014). *Rozvytok kreatyvnykh industrii: rehionalnyi vymir: Monohrafiia.* Lutsk: Vezha–Druk [in Ukrainian]. [in Ukrainian].
7. Zhadko, V. O. (2003). *Hrek iz dusheiu ukraintsia.* Roman-poshuk. Kyiv. [in Ukrainian].
8. Liashuk, Yu. A., & Shkvarets, V. P. (2012). *Istoriografia Mykoly Mykolaiovycha Arkasa v konteksti zhyttiepysu tvorchosti ta diialnosti: Monohrafiia.* Mykolaiv: Ilion. [in Ukrainian].
9. Mykytenko, Yu. (1993). *Vid «Slova» do «Iliady»:* Petro Nishchynskyi – perekladach. Kyiv: Diia Ltd. [in Ukrainian].
10. Polukhina, O. M. (2004). *Persha dysertatsiia na arkasivskyi siuzhet. Slov'ianskyi almanakh*, 82–83. [in Ukrainian].
11. Polukhina, O. M. (2002). *Chuttia yedynoi rodyny (do dzherel arkasovoho natkhnennia) Prosvitnytska sprava rodyny Arkasiv*, 33–39. [in Ukrainian].
12. Smyrnova, A. A., & Smyrnov, Y. A. (2002). *Nauchno-prosvetytelskaia deiatelnost Zakharyia Andreevycha Arkasa. Prosvitnytska sprava rodyny Arkasiv*, 11–16. [in Russian].
13. Sobol, P. P. (2002). *Prosvitnytstvo yak fenomen kultury Prosvitnytska sprava rodyny Arkasiv*, 4–10. [in Ukrainian].
14. Ulianovskyi, V. I. (1993). *Ukrainska sprava v zhytti Mykoly Arkasa. Bibliotechka ukraïnoznavstva dlia vchytelia*, 5–14. [in Ukrainian].
15. Chebotaieva, O. M. (2017). *Informatsiino-semiotychna kontseptsiiia kultury v rehionalnykh kulturolohichnykh doslidzhenniakh. Molodyi vchenyi*, 4.2(44.2), 89–95. [in Ukrainian].
16. Shkvarets, V. (2015). *Literaturnyi pereklad M. M. Arkasa «Iliady» Homera. Abstracts of Papers '2015: Arkasivski chytannia: Ukraina v konteksti istorychnoho rozvytku Skhidnoi Yevropy.* (pp.262–264). Mykolaiv. [in Ukrainian].
17. Shkvarets, V. P. (2002). *Mykola Mykolaiovych Arkas: zhyttia, tvorchist, diialnist. Monohrafiia.* Mykolaiv–Odesa: Tetra. [in Ukrainian].
18. *YUNESKO vkluchyla Khersones v spysok vsemyrnogo nasledyia (2013). UNYAN: ynform. ahentstvo*, 23 sent. Retrieved from <https://www.unian.net/society/834710-yunesko-vklyuchila-hersones-v-spisok-vsemirnogo-naslediya.html>. [in Russian].

²³ *Berezovska T. V. Історичний портрет роду Аркасів... – С. 145–149, 152, 163, 167; Полухіна О. М. Чуття єдиної родини (до джерел аркасового натхнення) / О. М. Полухіна // Просвітницька справа родини Аркасів: Науково-методичний збірник. – Миколаїв: ПСІ КСУ, 2002. – С. 33–39; Шкварець В. Літературний переклад М. М. Аркаса «Іліади» Гомера / В. Шкварець // Аркасівські читання: Україна в контексті історичного розвитку Східної Європи: Матер. V-ї Міжнар. наук.-практ. конф. (17–18 квіт. 2015 р.). – Миколаїв: МНУ ім. В.О. Сухомлинського, 2015. – С. 262–264.*